JURIS ĒRENPREISS

MANS TĒVS AKADEMIĶIS JĀNIS ĒRENPREISS

Ja man jautā, kāds ir interesantākais un ekstravagantākais cilvēks, ko es esmu jebkad pazinis, viens no pirmajiem man vienmēr prātā ienāk mans tēvs – Jānis Oļģerts Ērenpreiss.

Bērība un jaunība tēvam nebija no vieglajām. Bērību gan apspīdēja mātes, Klāras Stakenas-Ērenpreisas, mīlestība un rūpes, kurai mans tēvs bija īpaši pieķēries pēc sava tēva, lielrūpnieka Gustava Ērenpreisa (velosipēdu fabrikas “Ērenpreiss” īpašnieka) šķiršanās no mātes. Taču, kad Jānim ir 19 gadu, mīļotā māte mirst ar audzēju. Tēvam tas bija smags trieciens. Kā šodien atceros, ka tēvs, jau pāri 60 gadu sliekšnim, rādīdams man foto, kur viņš stāv pie nupat izveidotās mātes kapa kopīgas, vēl arvien nespēja novaldīt asaras. Kā vēlāk atradām pierakstos viņa dienasgrāmatā, tad arī tēvs nosolījies veltīt savu dzīvi onkoloģijai. Un savu solījumu pildīja. Palicis bez vecākiem, drīzumā arī ir šķīries no pirmās sievas, un nu nekas vairs nav traucējis tēvam pildīt doto solījumu. Jāpiebilst gan, ka tēvs šajā laikā uzņēmās rūpes par māsīcas dēlu Uldi Bērziņu (pašreiz pazīstamu dzejnieku un tulkotāju). Taču viņa dzīves kodols ir onkoloģija. Drīzumā pēc studijām viņš ir medicīnas zinātņu kandidāts. Tad zinātņu doktors. Profesors. Akadēmiķis.

Ierasto dzīves ritējumu izjauc manas mātes, Katrīnas, parādīšanās tēva laboratorijā aspirantes statusā. Tēvam ir ap 40 gadu, viņa dzīves redzējumā ģimene nav ielānota. Taču mana māte viņa plānus spēj izjaukt, par ko šo rindu autors ir viņai arī ļoti pateicīgs. Vēlāk gan dienasgrāmatā, ko tēvs rakstīja sarunas veidā ar māti, atrodam, ka tēvs šaubās, vai ģimene nenovērsīs viņu no mātei dotā solījuma pildīšanas, taču māte acīmredzot dod savu svētību.

Un tēva dzīvē bez Katrīnas ienāk dēli Jānis un – jau kopš dzimšanas nepacietīgais šo rindu autors – Juris, kas nespēj ilgāk par pusotru gadu kavēties pēc vecākā brāļa – ar ko gan es slīktāks, kāpēc man kaut kas jāgaida? (Šī nepacietība vēlāk dzīvē izpaužas ne reizi vien – kad vecākais brālis taisās doties skolas gaitās, es kategoriski paziņoju, ka neesmu dumjāks un netaisos vēl gadu gaidīt). Tēvs ar māti strādā Sauriešos, Tuberkulozes slimnīcas telpās, kur tēvam ir laboratorija. Pa vasarām dzīvojam turpat Sauriešos, kādā lauku mājā. Tēvs ar māti ir sadalījuši dežūras – mamma uz darbu dodas agrī no rīta, pusdienslaikā ir atpakaļ, un uz darbu var doties tēvs. Viņš nereti atgriežas mājās vairāk pret rītu, kad mazie dēliņi ir labi izgulējušies un priecīgi sagaida un izklaidē tēvu, lai viņš gadījumā neaizmigtu.

Dēli ir paaugušies, devušies studiju gaitās, tēvs ir izgulējies un var atkal pilnībā nodoties darbam. Mācoties Medicīnas Akadēmijā, man nereti nācās sastapties ar jautājumu, vai neesmu akadēmiķa dēls. No tēva esmu mācījies veselīgu, ironisku ambiciozitāti: kad kārtējo reizi man kāds liek tēvu pasveicināt un, vakarā to arī darīdams, apjautājos tēvam, vai viņš pazīst šo sveicinātāju, tēvs mierīgi novelk "ne". Es izbrīnīts: *"Bet tevi gan viņš pazīst!"* Tēvs (smaidīdams): *"Nu, kas gan mani nepazīst?"* Ja vēl Padsavienības laikos tēvs uz kādām zinātniskām konferencēm mēdza aizbraukt, tad pēc Latvijas atkaldibināšanas viņš vairs nekur nebrauca, bet tikai strādāja, ieracies savā laboratorijā. Kādreiz, kad jautāju, kāpēc viņš nekur nebrauc, tēvs atbildēja: *"Kāpēc man kaut kur jābrauc? Ja kādam kaut kas nav skaidrs, lai brauc šurp, es visu paskaidrošu!"*

Tēva statuss manās studijās ievieš nelielu spriegumu – tu taču esi akadēmiķa dēls, tev jāattaisno savs uzvārds! Man, tipiskam studentam-sliņķim ar daudz lielāku interesi par meitenēm nekā par studijām, tas nav no vieglajiem uzdevumiem. Taču tēvs ir saprotošs. Kā vēlāk stāsta mamma, uz viņas satraukto paziņojumu, ka Juris, 16 gadu vecs, sācis iet pie meitām, tēvs mierīgi atjoko: *"Tik vēl?"* Kad pēc kārtējās studentu ballītes no rīta ar sāpošu galvu slābani rokas pa ģimenes aptieciņu, mēģinot tajā atrast paracetamolu, tēvs pienāk, līdzjūtīgi noskatās un nosaka: *"Aspirīns būs labāk."* Varbūt atceras savus studiju gadus? Kā stāstīja mana vecmāmiņa, viņa manu tēvu lietojam alkoholu ir redzējusi tikai vienu reizi kopš viņu pazīstot: viņš kopā ar vectētiņu esot izdzēruši pa konjaka glāzei, kad piedzimis mans brālis (nu, ja, otrs piegājiens – te es domāju sevi – jau vairs nebiju tāds notikums, kura dēļ būtu vērts bendēt savu veselību). Profesors Gunārs Pakalns, tēva draugs kopš studiju gadiem, gan stāsta, ka pie tā esot vainojama mana māmiņa, jo studentu gados viņš kopā ar tēvu esot ņēmuši šņabja pudeli uz diviem iekšā itin viegli.

Mana uzvārda dēļ gadās arī pa pāris interesantiem gadījumiem. Man – trešā kursa studentam – vācu stomatologi lūdž uzrakstīt latviešu zobārstniecības vēstures apskatu. Dodos uz Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzeju, kura bibliotēkā pavadu divus mēnešus, vācot materiālus. Bibliotēkas darbiniece man norāda, ka daļa man nepieciešamo materiālu atrodas pie profesora Arņa Vīksnas, kuram es varētu lūgt pieeju tiem, kaut gan tieku brīdināts, ka profesors par studenta rakšanos viņa kartotēkā sajūsmā nebūs. Tā arī ir, bet negribīga atļauja man tomēr tiek dota. Dienas beigās profesors ienāk bibliotēkā, un es dzirdu viņa sarunu ar bibliotēkas darbinieci, kurai viņš jautā, kas es tāds esmu. Izdzirdējis manu uzvārdu, profesors, plati smaidīdams, dodas pie manis ar maīgiem pārmetumiem, kāpēc uzreiz neteicis, ka esmu akadēmiķa Ērenpreisa dēls, jo *"Jūsu fāteri es taču pazīstu un ļoti cienu!"* Tēvam bija divas aizraušanās: kalni un mājas celtniecība. Kalnos viņš bija kāpis kopā ar saviem studiju gadu draugiem – vēlāko profesoru Juri Bērziņu un viņa dzīvesbiedri Māru, un citiem draugiem. 1989. gadā, kad man ir 14 gadu un manam brālim 15, tiek nolemts, ka ir laiks parādīt Kaukāzu arī mums. Pēc gara ceļojuma caur Krasnodaru, galu galā uzslējuši telti Arhīzā, dodamies vienas dienas pastaigās pa varenajiem kalniem. Pie kāda kalnu ezera, kura vienā malā ir ledus, tēvs

Jānis Oļģerts Ērenpreiss (no kreisās) ar sievu Jekaterinu
un dēlu Juri savā dzīvoklī 1994. gadā

nospriež izpeldēties, bet es cenšos šo varoņdarbu (4–6 grādu!) iemūžināt ar fotoaparātu. Kamēr es cenšos mūsu zenītam iestādīt pareizos ekspozīcijas laiku, diafragmas platumu u.c. lietas, par kurām tagadējiem foto mīļotājiem, paldies Dievam, diez vai ir kas zināms, tēvs jau ir ielēcis ezerā un, sajuzdams vēsā ūdens dzeloņus savā ķermenī, diezgan temperamentīgi un skaļi sauc, lai taču es fotografējot ātrāk, jo ilgi viņš te peldēt netaisoties! Pēc nedēļas ar šādiem un citiem piedzīvojumiem bagātām pastaigām tiek nospriests, ka ir jāsavāc mantība un pāri kādai pārejai 3050 m augstumā jādodas vairāku dienu atpakaļceļā uz tuvāko civilizācijas vietu – ciematu. Konstatējam, ka provianta gan pietiek tikai 2 dienām. Mēģinām no vietējā aitu gana nopirkt kādu gabalu aitas gaļas, uz ko tas atbild, ka *“dod šurp 100 rubļus, izvēlies jebkuru aitu, es to nokauju, un tā ir tavējā”*. Mūsu budžetā 100 rubļi šašlikam nav paredzēti, bez tam mēģinām ganam ieskaidrot, ka veselu aitu nevaram ne panest, ne apēst. Uz to gans loģiski iebilst, ka viņš taču nevar kādai no savām aītām nogriezt kāju!? Nolemjam, ka sarausim un mēģināsim tikt līdz ciemam 2 dienās. Taču pārgājiens tādiem kalnu mīļotājiem neprofesionāliem kā mans tēvs, kam tad ir jau 60 gadu, un diviem zaļiem puikām izrādās grūtāks, nekā cerēts. Spilgtākais tā iespāids, kas man iespiedies atmiņā, ir 15 kg smagās mugursomas spiediens. Mēģinu sevi mierināt ar domu, ka tēva mugursoma ir 25 kg smaga, un, ja es tikšu no šiem kalniem kādreiz ārā, tad atpakaļ gan nekad vairs neatgriezīšos. Tikuši pāri pārejai, paspējam līdz tumsai tikt līdz rododendru audzēm, no kurām sakuram drīzāk dūmojošu nekā degošu ugunsroku, uzsildām tēju, kurā ieberam auzu pārslas. Ar šo tās dienas vienīgo maltīti kopš agra rīta mūsu pārtikas krājumi ir arī beigušies. Nākošajā rītā, bada dzīti, ātri dodamies lejup. Taču, iestājoties tumsai, esam vēl arvien kādus 15 km no ciemata. Nākas apstāties uz nakšpošanu pirmajā nometnē aiz ciemata. No tā pretī nākošie cilvēki gatavo vakariņas... Mūsu pašlepnums neļauj kādam lūgt ēdamo. Taču es tik žēlīgi skatos kā kaimiņi ēd vafeles ar pienu, ka viņi ir spiesti apjautāties mana skatiena īpašās degsmes iemeslus. Tiekam pie dažām vafelēm un gandrīz laimīgi aizmiegam. Nākamajā rītā 15 km pa svelmainu lauku ceļu ir garākie manā mūžā. Tēvs ir smagās mugursomas un bada nomocīts un nespēj vairs ātri paiet. Brālim bads ir sasniedzis tādu pakāpi, ka viņš paņem tēva mugursomu, atdod tam savējo, un, zobus sakodis, tikpat ātrā rīkslī turpina ceļu uz mūsu pēdējo dienu sapņu oāzi. Pusdienas ciemata kafejnīcā es laikam atcerēšos visu mūžu...

80. gadu sākumā tēvs nopērk vecu lauku māju “Vilkakalni” 11 km no Gaiziņkalna. Mājai vajadzīga kārtīga restaurācija, tāpēc tiek nolemts uzbūvēt pagaidu mājiņu, kur mitināties restaurācijas laikā. No sākuma tiek domāts par tādu kā koka telti, tad plānā tā paplašinās, lai vismaz galdus un gultas var ievietot, nu, bet tad jau arī jumtu varētu nedaudz pacelt, lai sanāktu otrais stāvs....kamēr gatavajā plānā ir redzama neliela divstāvu koka mājiņa pa vienai istabai katrā stāvā, ar nojumi pirmajā un mazu terasi otrajā. Mājiņu tēvs cēla viens pats, ja neskaita manu un brāļa palīdzību, kam parasti tika uzticēta naglošana vai saliekto naglu iztaisnošana (pēc mūsu naglošanas, protams). Mani pirmie naglošanas mēģinājumi uz nojumes jumta gan uz kādu brīdi pārtrūka pēc āmura “nomaldīšanās” uz mana rādītājpirksta, kura

nags bija jāaudzē par jaunu. Vilkakalnos tika pavadītas visas vasaras, un arī ziemās tēvs ik pēc 2 nedēļām devās uz mūsu laukiem, lai, kā pats teica, atgūtos no Rīgas murga. Kad brīnījāties, no kurienes viņam zināšanas celtniecībā, tēvs atbildēja, ka bērnībā laukos kaimiņiem celta māja, un viņš esot sēdējis caurām dienām un skatījies, tādēļ visu atceroties. Bez tam tagad esot arī palastījis dažas celtniecības grāmatas. Kādreiz ēvelējot ar stacionāru ēveli, tēvs bija aizmirsis novilkt vajīgos darba cimds un praktiski pilnībā sev "noēvelēja" rādītājpirksta un lielā pirksta gala falangu. Mierīgi apsaitējis roku, tēvs mani pasauca un palūdza aizskriet pie tuvējiem kaimiņiem aiz kalna, lai piezvanu uz 20 km attālo Madonu un izsauču ātro palīdzību. Tā vienalga ātrāk par kādu stundu neatbraukšot (reizēm pat 2–3 stundas esot jāgaida; kā vēlāk noskaidrojās visā rajonā bija tikai divas ātrās palīdzības mašīnas), tāpēc viņš mierīgi iešot man nopakaļ (līdz mūsu mājai slīktā ceļa dēļ mašīnai nokļūt bija pagrūti), jo nekādas steigas neesot. Pirkstu gali vēlāk smuki atauga, un tēvs pat dažreiz demonstrēja cilvēka fizioloģijas bezgalīgās iespējas, rādot, cik grūti būtu noteikt šādas traumas esamību, ja, salīdzinot ar otras rokas pirkstiem, nevarētu redzēt, ka tie tomēr ir nedaudz īsāki.

Otrs spilgtākais atgadījums, kas man palicis atmiņā no mājiņas celtniecības (ja neskaita manu āmura belzienu pa savu pirkstu, protams), ir tēva varoņdarbs, vienam pašam slienot garās un smagās mājiņas stūru sijās. Ar vienu no tām kaut kas misējās, un tā nāca zemē tieši uz tēva paštaisītajām stalažām, uz kurām, protams, tēvs pats arī atradās. Sekoja varens lēcieni, un mēs abi tik spējām noskatīties kā sija sašķaidīja stalažas. Tēvs arī šeit neiztika bez savas neizsīkstošās tieksmes mūs pamācīt un noteica: "*tā, lūk, vienmēr vajag uzmanīties!*". Tomēr pieredzes, kārtīgu palīgu un laika trūkums darba dēļ gan lika sevi manīt un pagaidu mājiņas celtniecība ieilga uz desmit gadiem, pie pamatmājas restaurācijas tā arī nenonākot.

Vēl tēvs ļoti mīlēja dzeju. Reizēm šķita, ka viņam bija pa dzejoliem katrai dzīves situācijai. Kad mamma reizēm viņam pārmeta, ka viņš atkal rīkojies neracionāli, viņš parasti atbildēja:

"Es nereāls esmu un gribu tāds būt!

Man – viss citādāk, dziļāk ir svērts.

Par jums – tikai pasmiešos kādreiz... varbūt,

Lai dusmotos, neesat vērts!"

Kad tēvs pārdeva mūsu zemi Bulduros, viņš visu naudu ieguldīja laboratorijas remontā un tās uzturēšanā, kā arī savas onkoloģijas grāmatas angļu valodā iespēšanā. Kad ierosināju, ka vajadzētu tomēr mammai uz Ziemassvētkiem sarūpēt kādu pamatīgāku dāvanu, tēvs padomāja un nosprieda, ka vajadzētu mammai uzdāvināt putekļu sūcēju. Laikam, lai atspēkotu mammas pārmetumus par to, ka viņš nav racionāls.

Tēvs, šķiet, ticēja liktenim. Attiecīgos brīžos viņš mēdza skaitīt:

"It nekas bez ziņas nava:

Vai tur sunīts paceļ kāju, aplaistīdams stūra māju,

It nekas bez ziņas nava...."

Tajos Ziemassvētkos 1996. gadā pēc tēva nāves es paņemu viņa mīļoto Friča Bārdas “Zemes dēlu”. Atveru to tajā lapaspusē, kur ir ielikta grāmatzīme. Tur ir dzejolis par to, ka viņu projām sauc, drīz soļi rims... .. Un manī rodas sajūta, ka tēvs zināja, kas tuvojās.

Tēvs nepaspēja pabeigt savas pēdējās onkoloģijas grāmatas otro daļu, nepieredzēja, kā viens dēls kļūst par Stokholmas Universitātes biznesa administrācijas maģistru, bet otrs – par medicīnas doktoru. Taču visvairāk man žēl, ka tēvs nepieredzēja mazdēlu nākšanu pasaulē. Viņš ļoti mīlēja bērnus, un es ik pa laikam iedomājos, cik priecīgs viņš būtu bijis un cik lielisks vectētiņš viņš būtu. Tomēr nav vērts žēloties par likteni, esmu tam pateicīgs, ka man ir bijis tāds tēvs.

Manu tēva 75. dzimšanas gada piemiņai
Zviedrijā, 2004. gada 7. februārī

My Father – Academician Jānis Ērenpreiss (Summary)

By Juris Ērenpreiss

Reminiscences his son about his father – the outstanding Latvian academician Jānis Olģerds Ērenpreiss (1926–1996) in memory of his 75th birthday.

Juris Ērenpreiss, Dr. med.

RSU Androloģijas laboratorijas vadītājs

Lundas Universitātes Malmes slimnīcas Auglības centra vieszinātnieks

E-pasts: jerenpreiss@one.lv